

МОДАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧАСТОК У САКРАЛЬНОМУ ТЕКСТІ

Ірина Джочка

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра української мови,
вул. Шевченка, 57/312, 76000 Івано-Франківськ, Україна,
тел.: (034) 259 60 08
e-mail: irina.dzhochka@gmail.com*

У статті досліджено модально-прагматичні (комунікативні) смисли найбільш частотних у біблійному тексті Книги Псалмів партикул. Виділено загальні комунікативні смисли цих часток, їх граневі вияви та варіантні модифікації, визначено специфіку синтагматичних зв'язків аналізованих дискурсивних слів. З'ясовано, що частки виступають важливим засобом формування структури і змісту сакрального тексту. Матеріалом для дослідження послужив переклад Псалтиря, здійснений Іваном Хоменком.

Ключові слова: частка; семантико-прагматичний смисл; граневий смисл; дискурсивне слово; біблійний текст.

Нещодавно (2013) минуло 110 років від дня публікації першого повного перекладу Біблії українською мовою, більше чотирьох з половиною століть віддаляє нас від виходу у світ першої рукописної книги українців – Пересопницького Євангелія, перекладеного архімандритом Григорієм з церковнослов'янської на тодішню письмову староукраїнську мову. Однак однією з перших друкованих книг був Псалтир, виданий 1491 р. українським першодрукарем Швайпольтом Фіолем. Починаючи з XVII ст. і до сьогодні Псалтир видається регулярно і залишається однією з найбільш затребуваних книг Святого Письма як для церкви, так і для всіх мирян у повсякденному житті. Про те, що Псалтир є однією з найпопулярніших книг Біблії як у нас, так і в світовій літературі та найбільш цитованою біблійною книгою, починаючи від Володимира Мономаха та Івана Вишенського, указував свого часу ще Олександр Білецький: „Крім свого культового призначення, Псалтир посів значне місце і серед книг постійного читання: по ньому набували знання церковнослов'янської грамоти, окремі місця із псалмів міцно осідали в пам'яті, стаючи ходячими формулами для виявлення почуттів і думок. <...> Нарешті, Псалтир, безперечно, впливав і естетично. <...> Поетична сторона псалмів привертала до них увагу і новітніх поетів: в українській літературі до них звернувся, наприклад, Т.Г. Шевченко у своїх „Псалмах Давидових”, які є чудовим зразком того, як стара форма може бути поставлена на службу новому змістові” [4].

Вагомі здобутки в перекладі біблійних текстів маємо в ХІХ ст. (зокрема було зроблено сім перекладів Біблії, окремими частинами, українською мовою М. Шашкевичем, П. Морачевським, А. Кобилянським, П. Кулішем, Іваном Пулюєм, Іваном Нечуєм-Левицьким, О. Бачинським), ще два повні переклади українською мовою Святого Письма у ХХ ст. здійснили Іван Огієнко та І. Хоменко. Ці останні переклади на сьогодні є найбільш поширеними і вживаними. Саме переклад, зроблений І. Хоменком під егідою греко-католицького Чину святого Василя Великого й уперше надрукований у Римі 1963 року, послужив **матеріалом** нашого дослідження.

Попри вагомі здобутки, які маємо в царині перекладу біблійного тексту українською мовою, був здійснений і четвертий повний переклад Біблії під керівництвом Р. Турконяка (2007 рік). Причинами для цього послуговували як подальший розвиток світової біблеїстики, зокрема біблеїстичної текстології та археології в другій половині ХХ ст., так і розвиток української мови, пов'язаний з відновленням традиційного українського правопису, збагаченням лексичного складу тощо. З огляду на це **актуальними** є лінгвістичні студії, присвячені аналізу мовних особливостей біблійного тексту, зокрема й мові псалмів. Адже, як уже було зазначено, Псалтир є однією з найпопулярніших серед українців книг Святого Письма. Підтвердженням цьому є численні переспіви псалмів, які знаходимо в М. Максимовича, С. Руданського, П. Гулака-Артемівського, І. Франка, П. Куліша, Т. Шевченка, Лесі Українки, Л. Костенко [6]. Слушною у вказаному ракурсі є й думка С. Головащенко, дослідника української і європейської біблеїстики, щодо надзвичайно важливої ролі перекладів Біблії рідною мовою в розвитку національних книжних мов та національних культур. А шлях українців до Святого Письма, перекладеного рідною мовою, за словами біблеїста, „вартий того, щоб стати предметом особливої, тривалої, прискіпливої уваги та ретельного, докладного дослідження – в усіх його моментах і сюжетах” [5 : 55]. Аналіз семантико-прагматичних смислів часток, ужитих І. Хоменком у тексті псалмів, стане однією з багатьох цеглинок у розбудові лінгвістичного напрямку дослідження різноманітних класів дискурсивних слів, які є носіями „неповторних ідіотнічних комунікативних смислів, без оволодіння якими мовлення носія конкретної лінгвокультури стає ‘сухим’, ‘прісним’, ‘беземоційним’, а часом просто унеможлиблюється” [3 : 30].

Псалтир, як відомо, складається зі 150 релігійних гімнів, укладених, очевидно, багатьма авторами, хоча традиційно творцем молитов-пісень вважають царя Давида. Сучасний текст Псалтиря є ніби своєрідним діалогом людини та справедливого й водночас милосердного Бога Ягве-Єгови, який живе на Синайській горі. Серед псалмів виділяють хвалебні, подячні і благальні гімни, повчальні й пророчі пісні, пісні-елегії. Враження єдності сакрального тексту створює тільки загальний пристрасний тон і грандіозність образів.

Дискурсивні ж слова, до яких належать і частки, є обов'язковими складниками безпосередньої комунікації, рушіями плину спілкування, важливими елементами когезії й когерентності текстів, виявлення внутрішніх станів мовця та багатьох інших типів комунікативних смислів в інтеракціях носіїв мови [3 : 30]. Частки як клас дискурсивних слів вперше стають об'єктом дослідження на матеріалі біблійного тексту Книги Псалмів у перекладі І. Хоменка, що й зумовлює **новизну** нашої розвідки.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні семантико-прагматичних смислів, які виражають частки в аналізованому тексті. Партикули як особливий клас слів неодноразово ставали об'єктом мовознавчих студій, присвячених різноманітним аспектам їх семантики, походження, стилістичних функцій, парадигматичних та синтагматичних особливостей. Одним із нових напрямів аналізу цього класу дискурсивних слів є вивчення їх семантико-прагматичних (комунікативних) смислів, оскільки дискурсивні слова „з одного боку, забезпечують зв'язність тексту, а з іншого – найбільш безпосереднім чином віддзеркалюють процес взаємодії мовця і слухача, позицію мовця: те, як він інтерпретує факти, про які він повідомляє слухача, як він оцінює їх з точки зору міри важливості, правдивості, можливості тощо” [2]. Окрім зазначених функцій, на наш погляд, частки виконують і текстотвірну функцію яка „полягає в активізації у свідомості людини структур, що являють собою певні алгоритми співвіднесення елементів тексту, які збільшують інформаційний обсяг і вказують на специфічність часток як когнітивного феномена” [1 : 4].

З-поміж усього континууму часток, зафіксованих в українській мові (більше 200), в аналізованому тексті автор використовує трохи більше 40 лексем, з яких найчастотнішими виявились партикули **о, і, бо, лиш, тільки, навіть, ось, нехай, хай, б (би), ж, аж, таж**. Зупинимось детальніше на аналізі найбільш уживаних часток. Зауважимо, що в наведених далі прикладах у дужках перше число указує на номер псалма, а друге – на вірш(і) у псалмі.

Як підсилювальна, що служить засобом емоційної виразності, патетичності висловлювання, найчастотнішою в аналізованому тексті виступає відвігукова частка **о**. Поєднуючись із звертаннями, вона змінює виразність художнього мовлення, виражаючи в різних контекстах почуття захоплення, надії, сподівання, болю, розпачу, зневіри, здивування, несподіваності, урочистості тощо. Закономірним є використання цієї частки в імперативних конструкціях у поєднанні з відмінковою формою кличного відмінка іменника **Господи**, наприклад: **О Господи, веди мене твоєю правдою...** (5; 9); **Спаси, о Господи! Бо побожних дедалі менше, бо правда з-поміж людей зникла** (12; 2); **Та ти, о Господи, не віддаляйся; о моя сило, притьмом прийди мені на допомогу** (22; 20). Не менш продуктивною виступає партикула **о** в стверджувальних висловленнях, де автор, звертаючись до Бога, ділиться своїми думками, переживаннями, переконаннями чи відчуттями, порівняймо: *Гуоватимуть на тебе, хто знає*

твое ім'я, бо ти, о Господи, не покидаєш тих, що тебе шукають (9; 11); *Не встигну я лягти, у мирі вже засинаю, бо ти, о Господи єдиний, даєш мені безпечно жити* (4; 9). Меншою мірою актуалізована зазначена частка в питальних конструкціях, наприклад: *Чому, о Господи, стоїш здалека, ховаєшся під час скорботи?* (10; 1); *Доки, о Господи, зовсім будеш мене забувати? Доки ховатимеш лице твоє від мене?* (13; 2). У небагатьох випадках частка **о** виступає як підсилювальна при звертаннях, виражених загальними найменуваннями, наприклад: **О брами, підніміте главні ваші, і піднесіться ви, одвічні двері, щоб увійшов Цар слави** (24; 7); **О сини людські, докіль будете твердосерді?** (4; 3); *Чого ти злобою хвалишся, о витязю безславний?* (52; 3).

Найважливішим комунікативним смислом частки **і** (**й**), на думку Ф. Бацевича, є 'очікуваність чи неочікуваність мовцем змін', який набуває різноманітних семантико-прагматичних особливостей залежно від специфіки контексту [3 : 220]. В аналізованому тексті партикула **і** часто є реалізатором такого смислу як 'виділення очікуваних дій, вчинків, станів, фактів, явищ тощо', які виступають важливими віхами в перебігу подій, наприклад: *Від сяйва, що перед ним, палюче вугілля загорілось. / І заgrimів Господь на небі, Всевишній подав свій голос. / Він пустив стріли свої і їх розсипав, блискавок силу, і розігнав їх. / І показалося дно моря. Відкрилися основи всесвіту на твоє, Господи, грізне слово, на дужий подув твого гніву. / Він простер руку з високости, взяв мене, витяг мене з вод глибоких. / І визволив мене від мого ворога сильного, від ненависників моїх, дужчих від мене* (18; 13–18). В окремих контекстах частка **і** є засобом виділення значущості для автора, плину подій тощо певного явища, особи, предмета (синонімізуючись у цих випадках з часткою **навіть**), наприклад: *Постом смирив я душу мою, але й те було мені на наругу* (69; 11); *Вони й на старість плодови́ті будуть, будуть ядерні й соковиті* (92; 15).

Засобом вираження найзагальнішого комунікативного смислу 'імпліцитне заперечення змісту загальної пресупозиції висловлення з елементами обґрунтування заперечення і прагматичним компонентом зачудування' в українській мові виступають частки **адже** й **таж**. І. Хоменко для вираження указанного смислу послідовно використовує тільки частку **таж**, порівняймо: *Боже мій, кличу я вдень, – не відповідаєш, а й уночі я теж не вгаваю. / Таж ти – святий, возсідаєш на хвалах Ізраїлевих!* (22; 3–4); *Коли б ми забули ім'я нашого Бога і простягали руки наші до чужого бога, / то чи Бог про це не дізнався б? Таж він знає таємниці серця* (44; 21–22). У другому реченні апеляція до пресупозицій синтагми 'знає таємниці', яка підлягає лексичній сфері дії частки **таж**, дає імпліцитну відповідь на запитання, поставлене в першій частині 'чи Бог про це дізнається'. Зрозуміло, що відповідь буде ствердною. Заперечну імпліцитну відповідь отримуємо в наступному контексті: *Чи*

справедливо судите, о сини людські? / Таж ви у серці творите несправедливість / Таж ви на землі напogотовлюєте насильства рук ваших (58; 2–4).

Серед питальних часток **чи**, **хіба**, **невже**, які виражають узагальнений семантико-прагматичний комунікативний смисл ‘внутрішній (ментальний, невербалізований) і зовнішній (вербалізований) ментальний пошук і, відповідно, згода або незгода мовця з кимось чи чимось стосовно висловленого в попередньому або поточному контексті’, перекладач найчастіше послуговується часткою **чи**, яка уживається в риторичних запитальних висловленнях із непрямим твердженням, що суперечать пропозиції: *„Яка користь з моєї крові, з того, що в могилу зійду? Чи буде прославляти тебе порох, чи буде сповіщати твою вірність?”* (30; 10). Помітні експресивно-емоційні конотації виражає указана партикула, уживаючись із частками **ж** та **то** (**чи ж**, **чи ж то**, **чи то ж**), наприклад: *Чи ж то я їстиму биків м'ясо, чи кров козячу буду пити?* (50; 13); *Чи то ж Господь відкине геть навіки й не буде більш прихильним?* (77; 8); *Мої скитання тобі відомі, сльози мої збери в бурдюк твій: чи ж не записані вони у твоїй книзі?* (56; 9).

Указівку на сумнів, невіру, вагання з боку адресанта містить семантико-прагматичний смисл частки **хіба**, зближуючись у цьому вияві з функціонально-комунікативними виявами смислу заперечувальних часток, порівняймо: *Хіба для мертвих робиш чуда? Хіба то тіні встануть, щоб тебе хвалити? / Хіба звіщатимуть у могилі твою милість, у пропасті глибокій – твою вірність? / Хіба чуда твої у Темряві будуть відомі, і твоя ласка – у землі забуття?* (88; 11–13). Натомість частка **невже**, окрім найважливіших граневих виявів загального комунікативного смислу (незнання, сумнів, невіра), реалізує ще й комунікативний смисл ‘прагматика здивування, викликана різною мірою знання мовця щодо сутності чогось, про що йдеться в повідомленні’, наприклад: *Бог з неба поглядає на синів людських, щоб подивитись, чи є розумний, що шукає Бога. / Усі загалом відвернулися, зледащили; нема нікого, хто добро чинив би, нема ані одного. / Невже не схаменуться усі ті лиходії, що поїдають мій народ, начебто хліб їли? Вони не призивають Бога* (53; 3–5). Складні комунікативні аспекти незгоди чи незгоди, ускладненого ментального підтвердження, недовіри, вагання, сумніву і здивування перекладач передає за допомогою усіх наявних часток, які здатні реалізувати у відповідних контекстах прагматику невіри.

Семантико-прагматичний смисл ‘вимушеність або необхідність виконання певних дій всупереч бажанням мовця або ж всупереч попередньому стану речей’ автор виражає за допомогою партикул **все** та **все-таки** (**все ж таки**). Уживання частки **ж**, на наш погляд, ще більш акцентує на вимушеності (а то й приреченості) виконання суб'єктом певних дій, наперекір його волі чи певним обставинам, наприклад: *Не лякайся, як хто розбагатіє, коли побільшиться пишність його дому. / Бо, як помре, нічого не візьме з собою; багатство його з*

ним не зійде. / Хоч він і благословляв себе за життя свого. – Хвалитимуть тебе, що дбав за себе, – / **та все ж таки** він піде до роду батьків своїх, що не побачать світла вже ніколи (49; 17–20); **А все ж таки** він спас їх імени свого ради, щоб появили свою силу (106; 8); Дарма устаєте рано, засиджуєтесь допізна: **усе ж** їсте загорьований хліб! (127; 2); Хай праведник по-доброму б'є мене й виправляє; а олія грішного хай не намастить моєї голови; **я все таки** молитимусь, не зважаючи на їхні злі вчинки (141; 5). З наведених прикладів бачимо, що аналізована прагматика стосується як вчинків людини, так і дій всемогутнього Бога, однак людина зазвичай змушена виконувати певні дії, оскільки не в силі їх змінити, Господь же виявляє свою любов і милосердя, прощаючи людські гріхи.

Серед усіх часток, комунікативний смисл яких може бути окреслений як 'мовець усвідомлює приблизність і умовність порівняння з кимось або чимось того, про що йдеться в пропозиції висловлення', а саме: **мов, наче, ніби, буцім** та їхні похідні **немов, немовби, немовбито, начеб, начебто, нібито, буцімто**, в аналізованому тексті виявлені тільки три: **мов, немов** та **неначе**, наприклад: *Він – мов те дерево, посаджене понад потоками водними, що плід свій дає у свою пору й що лист його не в'яне...* (1; 3); *Не так безбожники. Вони – немов полова, що вітер розвіває* (1; 4); *Бо ти, о Боже, вислухав мої обіти; дав мені спадщину тих, що шанують твоє ім'я. / Додай днів до днів цареві, літа його – неначе віки вічні* (61; 6–7). Окрім низької продуктивності вживання цих часток, укажемо й на те, що всі вони вжиті в одній синтаксичній позиції: входять до складу предиката, вираженого імпліцитною дієслівною зв'язкою та іменником. Причиною такої обмеженої кількості та різноманітності вживання зазначених партикул, ймовірно, є висока частота використання в тексті омонімічних сполучників у складі порівняльних зворотів чи речень.

Носіями загального семантико-прагматичного смислу винятковості в аналізованому тексті є частки **навіть, тільки, лиш, аж**. Аналіз уживань частки **навіть** засвідчує, що вона є носієм багатьох комунікативних смислів семантико-прагматичного характеру і має виразну діалогічну природу, у будь-якому випадку маркуючи прагматичну позицію слів відповідної сфери дії [3 : 181–182]. Зауважимо, що І. Хоменко використовує частку **навіть** з іменами різних ономазіологічних класів слів. У випадку наявності у сфері дії лексеми **навіть** іменних класів виформовується спільний семантико-прагматичний смисл 'виділення суб'єкта в особливу мисленнєво-інформаційну сферу, в певну групу, протиставлену іншим сферам, групам', наприклад: *Води побачили тебе, о Боже, води побачили тебе, і здриглися, навіть безодні затряслися* (77; 17); *... хто присягає, навіть собі на шкоду, та не змінє; хто гроші свої не дає на лихву і на безвинного підкупу не приймає. Хто отак чинить, не захитається повіки* (15; 5). Таке вживання є специфічним аксіологічним коментарем мовця, 'стосується особливої позиції 'об'єкта' як 'іншої' часто нетипової, яка, як правило, не відповідає

очікуванню адресанта повідомлення і розцінюється як вкрай негативна або повною мірою позитивна' [3 : 184]. У випадках, коли сферою дії частки **навіть** стають предикативні вирази чи речення, то семантико-прагматичні смисли цієї частки великою мірою залежать від контексту. Зокрема, у реченнях **Навіть** коли б ходив я долиною темряви, – я не боюся лиха, бо ти зо мною. Жезло твоє й палиця твоя – вони дають мені підтримку (23; 4); Господь зміцнює кроки чоловіка, і його дороги йому до впадоби. / **Навіть** як і впаде, він не буде лежати, бо Господь підтримує його руку (37; 23–24) аналізоване дискурсивне слово підкреслює 'ненормативність' і крайню межу того, що позначене предикатним виразом (порівняймо: я не повинен ходити долиною темряви, він не мав би впасти тощо).

Активно вживаними в досліджуваному тексті є частки **лиш** та **тільки**. Партикула **лиш** найчастіше стає носієм комунікативного смислу 'виділення мовцем виняткового серед потенційних членів певного класу об'єктів, дій, станів, процесів, ознак тощо', наприклад: *Хай смерть поб'є їх! Нехай зійдуть живими до Шеолу! – бо лиш підлота у їхніх домах і посеред них* (55; 16); *Бог оселює покинутих у домі, виводить закутих до щастя-долі, лиш бунтарі живуть в сухій пустині* (68; 7). Схожий семантико-прагматичний смисл 'виділення чогось у винятковий клас, відмінний від інших класів' реалізує частка **тільки** (**тільки й**), наприклад: *Ось вони на кожному кроці мене обступили; тільки й чигають, щоб мене на землю повалити* (17; 11) (з-поміж усіх можливих інших дій на перший план виступає процес підстерігання когось за кимось); *Ти віддалив від мене товариша й друга, а із знайомих у мене – тільки темінь* (88; 19) (серед усіх можливих потенційних знайомих залишається один, який відрізняється від представників цього ж класу).

Указані частки (**лиш**, **тільки**) у певному контексті за умови їх кількарразового повторення виступають важливим текстотвірним засобом, зосереджуючи увагу на винятковості того, що підпадає під сферу дії прагматики цих дискурсивних слів, наприклад: *Лише у Бозі душа моя має спочинок, в ньому моє спасіння. / Тільки він моє спасіння й моя скеля, мій захист: не захитаюсь ані трохи. / Доки ви будете на чоловіка нападати усі вкупі його валити, неначе мур похилений, неначе огорожу, що валиться? / Вони тільки й гадають, як би мене з висоти зіпхнути; вони люблять брехні. Устами своїми благословляють, а в серці проклинають. / Лише у Бозі спочивай, душе моя у ньому бо моя надія. / Лиш він моя скеля й моє спасіння, мій захист, – я не захитаюсь. / У Бозі моє спасіння й моя слава, міцна моя скеля; прибіжище моє у Бозі. / Звіряйтеся на нього повсякчас, народи, виливайте перед ним серця ваші! Бог – нам пристановище. / Лиш подув – людські діти, брехня – сини вельможних; вони на вазі йдуть угору, легші від пари усі разом* (62; 2–10). В аналізованому псалмі, на нашу думку, нагромадження однакових партикул вжито з метою увиразнення, поглиблення переконливості думки, її емоційного та звукового нагнітання.

Незважаючи на синонімічність аналізованих часток, між ними все-таки існують тонкі семантико-прагматичні відмінності: „**лише** позначає ‘виняткове серед можливих очікуваних членів класу’, а **тільки** конкретизує цю винятковість за кількісними параметрами – мінімальності чи максимальності прояву” [3 : 194], порівняймо уживання цих часток у перекладі І. Огієнка: *У темноті лиш ходить людина, клопочеться тільки про марне: громадить вона, та не знає, хто звозити буде оте!* (38; 7).

Перебуваючи в препозиції стосовно елементів своєї сфери дії частка **аж** виявляє комунікативний смисл ‘вияв прагматики винятковості сприйняття й інтерпретації мовцем когось або чогось, про кого або що йдеться у висловленні’. Спостереження над уживанням частки **аж** в аналізованому тексті дозволяє звернути увагу на те, що найчастіше указана партикула стає носієм такої семантико-прагматичної грані вияву її комунікативного смислу винятковості, як ‘сприйняття й інтерпретація чогось як такого, що суб’єктивно представляє найвищу міру прояву ознаки’, причому ця ознака може виявлятися як така, що має різну природу [3 : 198]. Найбільш частотним є вживання частки **аж** при лексемах на позначення а) просторової ознаки, наприклад: ... *Велика бо, як небо, твоя ласка, і аж до хмар сягає твоя вірність* (57; 10–11); *Вона розкинула свої гілляки аж до моря, а паростки свої аж до самої річки* (80; 12); б) кількісної: *Спаси мене, о Боже, бо води сягають мені аж по горло* (69; 2); *Бо чаша в руці Господній, що вином шумує, – повна заправленого. Він наливає в неї; аж до самої гущі будуть усі землі нечестиві жлуктати, пити* (75; 9); в) часової: *Аж до самої старости й сивини – не покидай мене, о Боже* (81; 18); *Ім’я його буде повік благословенне; аж поки сонця* (72; 17). Як бачимо, сфера дії партикули **аж** – це номінативні елементи, які позначають вияв чогось, що мовець оцінює як ‘межове’, ‘неочікуване’, ‘несподіване у своєму вияві’.

Виразником бажальної модальності в аналізованому тексті найчастіше виступають складені частки **коли б то** та **якби то (якби ж то)**. У досліджуваних конструкціях спостерігаємо комбіноване вживання кількох часток (**коли, якби** у поєднанні з підсилювальною партикулою **то**), які створюють виразний емоційно-експресивний фон висловлень, ускладнюють їхній модально-семантичний зміст. На тлі основної бажальної модальності ці частки виступають водночас носіями додаткової позитивної аксіологічної семантики, адже мовець зазвичай бажає реалізації певної дії, яка уможливить наслідки, прийнятні, бажані, очікувані для адресанта, наприклад: *Блажен, кого ти вибереш і приймеш; він буде жити у твоїх дворищах. Коли б то ми наситились добром дому твого, святощами храму твого!* (65; 5); *Бо він наш Бог, і ми народ його пасовиська, і його руки отара. Якби ж то ви послушали вже голос його сьогодні!* (95; 7). Іноді мовець за допомогою відповідної бажальної конструкції висловлює прагнення, мрію, яка, на його погляд, майже не має можливості зреалізуватися, однак це не змушує адресанта (у цьому випадку – царя Давида)

відмовитись від свого бажання, наприклад: *Якби то я міг жити вічно в твоїм наметі, під крил твоїх покровом знайти захист!* (61; 5).

Одними з найбільш частотних у досліджуваному сакральному тексті виступають партикули **хай** і **нехай**, які в поєднанні з дієслівними формами реалізують об'єктивно-модальні значення спонукання, наказу, побажання, заклику тощо. Аналізований фактичний матеріал засвідчив, що основний комунікативний смисл цих часток можна сформулювати як 'прагматика прагнення, бажання, щоб хтось здійснив, реалізував відповідну дію, стан'. Найчастіше суб'єктом виконання прагнень мовця є Господь, автори псалмів, однак, звертаються з проханнями до Всевишнього не безпосередньо: частки **хай**, **нехай** фактично модифікують у цьому випадку загальне категоріальне значення імператива – пряме волевиявлення мовця відносно виконання названої ним дії, наприклад: *Нехай Господь заціпить усі уста лестиві, язик велерічливий тих, що кажуть* (12; 4). Структура деяких псалмів повністю побудована з імперативних конструкцій, які становлять домінанту у відповідному художньому тексті, наприклад: *Нехай Господь вислухає тебе під час скрути, нехай ім'я Бога Якова тебе захистить! / Нехай пошле тобі допомогу з святині, нехай підтримає тебе з Сіону! / Нехай згадає всі твої офіри, і всепалення твоє нехай прийме. / Нехай тобі вчинить, що бажає твоє серце, і здійснить усі твої задуми. / Радіймо твоїй перемозі, і йменням нашого Бога стяги піднесімо! Нехай Господь іздійснить усі твої прохання!* (Псалом 20).

За участю аналізованих часток, окрім основного волюнтативного смислу, експлікуються й варіативні смисли: а) осуду: *Нехай безбожники зійдуть до Шеолу, усі ті народи, що забули Бога* (9; 18); б) насмішки, зневаги: *Всі, хто на мене дивляться, глузують з мене, кривлять губи, кивають головою: / „Поклавсь на Господа, нехай його рятує; нехай його спасає, коли він його любить!”* (22; 8-9) в) застереження: *Хай не підносять голови ті, що мене обсіли* (140; 10) тощо. Часто потенційним виконавцем дії в аналізованих ситуаціях виступає не людина чи істота, автор вдається до метонімії, коли суб'єктами певних дій чи процесів мали б стати **серце**, **душа** (у розумінні автора – основна сутність людини), **обличчя** тощо, наприклад: *Душа моя нехай Господом хвалиться; нехай покірні чують те й веселяться* (34; 3); *Гляньте на нього й розвеселіться, обличчя ваше нехай не соромиться* (34; 6) *Хваліться його святим ім'ям, хай радується серце тих, що Господа шукають* (105; 3); *Хай дух твій добрий мене веде по землі рівній* (143; 10). Слід відзначити, що аналізовані частки **хай** і **нехай** не є автосемантичними, їхній загальний семантико-прагматичний та варіантні комунікативні смисли виявляють свою специфіку лише в певному контекстно-ситуативному оточенні.

Цікавим, на наш погляд, є з'ясування модально-прагматичних смислів часток **ось**, **от**, **то**, **оце**, які об'єднані спільною прагматикою загального дейксису. Разом з тим кожна з цих часток вносить у контексти вживання неповторні комунікативні смисли. Одразу ж зазначимо,

що найбільш уживаною у перекладі псалмів І. Хоменка виступає частка **ось**. На аналізі її семантики зупинимося детальніше. Ф. Бацевич загальний комунікативний смисл цієї частки визначає як ‘дейксис особистісної сфери адресанта’ або ‘дейксис заангажованого мовця’. Цей семантико-прагматичний смисл реалізується в межах двох граневих виявів: 1) ‘дейксис безпосередньої перцепції мовцем об’єкта’. Указана грань реалізується в контекстах, де сфера лексичної дії частки **ось** поширюється на ім’я безпосереднього об’єкта перцепції (слухового, зорового, тактильного, смислового тощо сприйняття). Реалізація часткою саме цього смислового вияву у тексті псалмів є найчастотнішою, наприклад: *Ось він зачав несправедливість, злом завагітнів і сплотив лукавство* (7; 15); *Побачать праведники й настрашаться і будуть сміятись із нього: / „Ось чоловік, що не мав Бога за свою твердиню, що покладався на своє багатство превелике, своїми лиходійствами був сильний”* (52; 8–9); *Ось очі Господа на тих, що його бояться, що уповають на його ласку, / щоб рятувати їхнє життя від смерти і жити їм у голоднечі* (33; 16–19); 2) ‘дейксис ментальної близькості мовця до факту, події тощо, про які він сповіщає слухача’. Цей граневий варіант „виявляється переважно в контекстах, у яких спостерігач-наратор демонструє внутрішню (духовну, психологічну, ментальну тощо) близькість до змісту повідомлюваного. Ним, як правило, стають осмислені людиною факти, події, стани, відношення тощо” [3 : 101]. Цей граневий вияв теж може зазнавати певних модифікацій, реалізуючи окремі відтінки, нюанси сприйняття наратора, зокрема: а) ‘очікувана духовно-ментальна близькість адресанта до повідомлюваного’, наприклад: *Ось візвав бідолаха, і Господь почув, і врятував його від усіх його напастей* (34; 7); б) ‘дейксис неочікуваного, раптового вияву ментально-духовної близькості до повідомлюваного’, наприклад: *Нехай нога гордих на мене не наступить, рука безбожного нехай мене не відтихає. / Ось упали лиходії, провалились, не можуть більше встати* (36; 12–13); в) ‘дейксис особливо інтимної психологічної близькості до повідомлюваного’, наприклад: *“Задля горя нужденних і зідхань бідних ось я встану, – каже Господь, – я дам спасіння тому, хто його прагне”* (12; 6); г) ‘дейксис ментального підсумку (розвитку і поглиблення думок, здійснених або нездійснених очікувань, мрій тощо)’ [3 : 100–102], наприклад: *Бо горді піднялись на мене, і насильники на мою душу зазіхають, вони не мають Бога перед собою. / Та ось Бог – допомога мені; Господь – опорою життя мого* (54; 5–6); *Та й ось тепер, о Господи, чого я дожидаю? Моя надія в тобі!* (39; 6–8).

Частка **то** в аналізованому тексті, реалізуючи найзагальніший дейксис “ближнього відсторонення” [3 : 94], часто стає засобом ствердження статусу, стану когось чи чогось (формально належачи до складу присудка), наприклад: *Він темряву зробив собі покровом. Шатро його – то темні води, густі хмари* (18; 12); *Що слово з уст їхніх – то гріх губ їхніх; нехай спіймаються гординою своєю, прокляттям і брехнею, що розповідають* (59; 13); *Дні*

віку нашого сімдесят років, а як при силі - вісімдесят років; і більшість із них – **то** труд і марність, бо скоро лунуть, і ми зникаєм (90; 10). Комунікативний смисл частки **то** сферою свого вияву має предикати висловлень, причому, помічаємо, усі вони стосуються вираження негативної з погляду мовця семантики. Інформація, виражена в таких повідомленнях, є неприємною для їх адресанта, тому він ніби намагається відмежуватися від неї. Такі контексти уживання дають змогу говорити про ‘дейксис усвідомленої визначеності й певної відстороненості від зображуваного у висловленні’ [3 : 94].

Вживання часток **це**, **оце** і **от** є поодиноким, що не дає змоги характеризувати специфіку їх уживання автором тексту, наприклад: *Згадай слугі твоєму твоє слово, бо ти подав мені надію. / **Оце** моя вірада в моїм горі, що твоє слово мене оживляє* (119; 49–50); ***Це** була моя частка, що я беріг твої заповіді* (119; 56); ***От** і ввійшов Ізраїль у Єгипет, Яків почав жити в землі Хама* (105; 23).

Яскравими виразниками емоційної оцінки адресанта щодо повідомлюваного у висловленні постають частки **як**, **який** (**яка**, **яке**). І. Хоменко часто використовує ці партикули з метою надати ще більшої емоційної виразності та переконливості власному сприйняттю того чи іншого явища, ставленню до певного об’єкта. Зауважимо, що для підсилення вираження міри позитивної якості ці частки використовуються при назвах ознак, що характеризують Бога, наприклад: *Господи, Боже наш, **яке** предивне твоє ім’я по всій землі!* (8; 2); *Скажіте Богові: „**Які** твої діла предивні! Задля великої твоєї сили підлещуються до тебе твої вороги”* (66; 3); ***Які ж то** вони любі, твої шатра, Господи сил!* (84; 2). Якщо ж ці ознаки властиві людині, то частки **як**, **який** (**яка**, **яке**) натомість є актуалізаторами негативної емоційної оцінки, порівняймо: *Згадай, **який** мій вік короткий!* (89; 48); *Я був непохитний у довір’ї навіть тоді, коли казав: „**Який же** я нещасний!”* (116; 10) *Дай мені спізнати, Господи, кінець мій і міру днів моїх, яка вона, щоб я знав, **який** я тлінний* (39; 5); ***Як** мені тяжко думки твої збагнути, Боже! **Яка** їх сила!* (130; 17); ***О** Господи, **як** багато моїх ворогів, багато їх повстали проти мене* (3; 2).

Отже, частки як носії семантико-прагматичних смислів, пов’язаних з відображенням у висловленні складної інформації ментального, психологічного, духовного, соціального та індивідуального аксіологічного характеру, є важливими елементами художнього твору. Комунікативні смисли, уведені І. Хоменком за допомогою часток у текстову канву псалмів, репрезентують багатовіковий досвід спілкування носіїв української етнолінгвокультури. Найважливіша прагматична функція часток, як підтверджує проведений аналіз, є людиноцентрична, оскільки партикули реалізують узуалізовані смисли, закладені в самій системі мови. Досліджувані дискурсивні слова у відповідних контекстах (гімни хвалебні, подячні і благальні, повчальні й пророчі пісні, пісні-елегії) передають різноманітний спектр

комунікативних смислів, які відображають ті чи інші реакції мовця щодо повідомлюваного, реалізуючи прагматику загального дейксису, ментальної діяльності (згоди, незгоди, близькості й умовності порівняння), винятковості, очікуваних і неочікуваних змін, бажальності, емоційної оцінки. Вважаємо, потребують **подальшого дослідження** в указаному ракурсі переклади псалмів, здійснені Іваном Огієнком та Рафаїлом Турконяком, з метою зіставлення та порівняння їх текстів щодо частотності та різноманіття дискурсивних слів, часток зокрема, використаних авторами для передачі смислового навантаження оригінального тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексеева І. О.* Семантика та прагматика англійських часток [Текст] : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Алексеева Ірина Олександрівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 20 с.
2. *Баранов А. Н., Кобозева, И. М.* Модальные частицы в ответах на вопрос [Текст] / А. Н. Баранов, И. М. Кобозева // Прагматика и проблемы интенциональности. – М. : ИВАН СССР, 1988. – С. 45–69.
3. *Бацевич Ф.* Частки української мови як дискурсивні слова : монографія / Флорій Бацевич. – Львів : ПАІС, 2014. – 288 с.
4. *Білецький О. І.* Літературно-критичні статті / О. І. Білецький. – К. : Дніпро, 1990. – 252 с.
5. *Головащенко С. І.* “Український Псалтир” М. О. Максимовича як феномен вітчизняної біблеїстики: кілька запитань до тексту / С. І. Головащенко // Магістеріум. – 2006. – Вип. 23. – С. 55–62.
6. *Переломова О. С.* Художній універсум “Давидових псалмів” як результат творення індивідуального сенсу в процесі взаємодії текстів / О. С. Переломова // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2007. – № 1. – С. 161–165.

Iryna Dzhochka. Modal-Pragmatic Potential of Particles in the Sacred Text. In the article the semantic-pragmatic (communicative) meanings of the most frequent particles in the biblical text of the Book of Psalms are researched. General communicative meanings of these particles, their boundary modifications and divergent manifestations are highlighted, specifics of syntagmatic relations of analyzed discursive words are defined. It has been found that the particles act as important means of forming the structure and content of the sacred text. The material for the research is a translation of Psalter made by Ivan Khomenko.

Keywords: a particle, semantic and pragmatic meaning; boundary meaning, a discursive word, the biblical text.